

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НАПЕРЕДОДНІ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ УНІЇ 1596 р.

Взаємна непоступливість між православними і уніатами неодноразово призводила до кровопролиття у часи Хмельниччини 1648-1657 рр. або Коліївщини 1768 р. Чимало істориків, як у минулому, так і зараз, трактують Брестську унію 1596 р., що призвела до розколу українського православ'я, у негативному контексті. Але чи насправді це був тільки акт примусу з боку польської влади та католицької церкви? Чи існували певні об'єктивні обставини?

Проблема релігійного порозуміння між православною і католицької конфесіями на теренах України-Русі народилася вже наприкінці XIV ст., коли в одній державі опинилися поляки і русини.

Першою спробою досягнути порозуміння стала Флорентійська унія 1439 р. Проте її рішення залишилися нереалізованими, однак як прецедент і теологічна основа можливого церковного союзу вони були згадані знову на Тридентському соборі (1544-1563), де створювалася радикальна програма оновлення католицької спільноти в умовах наступу протестантизму¹. Йшлося, передусім, про зміцнення західного християнства завдяки церковному порозумінню з Московською державою - могутнім потенційним союзником у боротьбі з турецькою загрозою, що нависала над Європою.

Невдача місії папського легата Антоніо Посевіно при дворі Івана Грозного (1581) внесла корективи в унійні задуми. Цьому особливо прислужився звіт Посевіно, невдовзі виданий окремою книжкою під назвою *"Московія"* (1586). Автор пояснює невдачу своєї місії тим, що справу було розпочато не з Русі, а з Московії. Як писав Посевіно: *"Тому буде дуже важливо для навернення Московії, якщо єпископи або владика королівської Русі приєднуються до Католицької церкви"*².

У 1582 р. Посевіно разом з тодішнім нунцієм Курії Болоньєтті, спираючись на досвід ордену єзуїтів, до якого належав, розробляє програму заходів, корисних з перспективи досягнення церковного порозуміння - створення місцевих семінарій для підготовки місіонерів; пропаганда серед руської, а особливо княжої еліти³.

На думку вченого єзуїта Петра Скарги, об'єднання церков сприяло б зняттю напруги у відносинах між православними і католиками, підвищенню культурного рівня і суспільного престижу руського духовництва⁴.

Серед причин поступового занепаду православної церкви у ще литовській Україні було падіння авторитету і значення митрополита. Він не призначав єпископів, оскільки пріоритет у цьому перейшов до великого князя. Втім митрополита також переважно визначав сам князь. Натомість, спостерігалось зростання впливу і значення єпископів. На цю високу посаду князі призначали представників світської знаті за військові та інші заслуги. Ставши єпископом, такий шляхтич, як правило, не переймався церковними інтересами, зберігав свої світські звички, інколи єпископами ставали зовсім не гідні люди, що дискредитували православну церкву в очах віруючих, давали поживу ворогам православ'я.

Крім "подання", великої шкоди церкві завдавав і патронат світських людей над церквами і монастирями. Часто магнати, у володінні яких були церкви й монастирі, розглядали її як приватну власність. Особливо ускладнювалося становище віруючих, коли вельможа-патрон переходив з православної в іншу конфесію⁵.

Православні найбільше боялися, що в разі об'єднання могутня католицька церква намагатиметься підпорядкувати їх собі. Ці настрої були небезпідставними, оскільки протягом XVI ст. впевнені у власній зверхності польські католики домагалися унії, сподіваючись, що вона неминуче призведе до асиміляції українського православ'я й дальшого поширення впливу польського католицизму⁶.

На початку 90-х рр. XVI ст. з'явилася ініціативна група православних єпископів, які вирішили розпочати переговори з католиками про об'єднання. Очолили цю справу єпископи Іпатій Потій та Кирило Терлецький. І.Потій належав до тих, хто дійсно вважав, що унія допоможе подолати кризу православної церкви.

Наприкінці 1595 р. відбувся візит двох єпископів до Риму. Після переговорів було досягнуто домовленості про укладання унії. Структура православної церкви залишалася без змін. Проте довелося прийняти догмат про чистилище і змінити грецький символ віри на католицький.

Новина про ці переговори викликала обурення багатьох представників православного суспільства. Князь Костянтин Острозький навіть погрожував королю зібрати військо. Але 18

жовтня 1596 р. у Бресті відбулося одночасно два собори: уніатів і православних. Жодна зі сторін не пішла на компроміс⁸.

Сподівання І.Потія та його однодумців на позитивні зміни у православній конфесії не виправдалися. Унія загострила відносини не тільки між католиками і православними, але й між православними і уніатами. Так виник перший розкол православної церкви на українських землях, що триває до нині.

¹Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. - К.: Критика, 2005. - С.213.

²Там само. - С.213-214.

³Плахій С. Наливайкова віра: Козаки та релігія в ранньомодерній Україні. - К., 2005. - С.105.

⁴Там само. - С.95-101.

⁵Кочан Н. Прелюдія Берестя: Флорентійська унія і прелюдія православ'я // Людина і світ. - 1993. - №10-12. - С.20-25.

⁶Литвин В.М., Мордвінцев В.М., Слюсаренко А.Г. Історія України: Навч. посібник. - К., 2002. - 669 с.

⁷Субтельний О. Україна. Історія - Львів., 2001.